

برکات مادی و معنوی فرزند آوری

منصوره زارعی^۱

چکیده:

امروزه یکی از مهم ترین موضوعات مربوط به رفتار شناسی خانواده ها ، مساله فرزند آوری و پایین آمدن نرخ ((فرزند آوری)) است . کاهشی که در ابعاد کلان موجب کاهش رشد جمعیت می شود و در دراز مدت ممکن است تبعاتی را برای جامعه به همراه داشته باشد. تشکیل خانواده و فرزند آوری ، یکی از جنبه های مهم زندگی افراد به شمار می آید و به باور برخی از جامعه شناسان خانواده ، فرزند آوری و فرزند داری در ایران و جهان آن قدر مهم است که قرن های طولانی ، زنان باهویت فرزند داری در کنار خانه داری و شوهر داری ، تعریف می شدند . زن خوب غذای بهتر می پخت ، از همسر بهتر پذیرایی می کرد و بسیار فرزند می آورد .

بنابراین ، فرزند در خانواده ایرانی دارای اهمیت فوق العاده ای است و در نگاهی کلان ، فرزند ، به خصوص فرزندان ذکور ، باعث زینت و آبروی خانواده ، نماینده پدر و عصای دست او بوده است ، و از یک سو موجب تشخیص و هویت خانواده می شود و از دیگر سو ، وجود فرزندی فرزندان ، زمینه ای برای تداوم زندگی مشترک زوجین و سپری ستبر در برابر فروپاشی خانواده به شمار می آید . از این رو ، هنوز هم در خانواده های معاصر ایرانی ، ناباروری و نداشتن فرزند ، عامل طلاق و نوعی سرشکستگی و عیبی بزرگ در میان خویشاوندان محسوب می شود. فرزند آوری در نظام خانواده از چالش های جدی زوجین در عصر کنونی است .

کلید واژه: خانواده ، فرزند آوری ، تمایل به فرزند آوری ، مطالعه جمعیتی ، پاداش معنوی

^۱ پایه سوم، مدرسه علمیه الزهرا سلام الله علیها آباده طشک، شهرستان بختگان

مقدمه :

خانواده فرایندی از تلاش ناشی از توافق دوجنس مخالف برای ایجاد هماهنگی سلیقه هاست و در نظام های اجتماعی و حقوقی مختلف جایگاه والایی دارد و مهم ترین نهاد اجتماعی به حساب می آید. بقای نوع بشر، ترقی یا عدم پیشرفت جوامع، زیر ساخت های تربیتی و ... حاصل تشکیل نظام است. در شریعت اسلام، انتخاب همسر و پیوند قانونی دو جنس مخالف و رابطه زناشویی میان آنان شالوده تشکیل خانواده و اساس پی ریزی تکالیف زوجین نسبت به یکدیگر و اعضای خانواده تلقی می شود. بر این اساس، ازدواج آثار نیکو و پر ارزشی همانند اطاعت و امتثال فرمان خدا، دستیابی به آرامش درونی و مهر و رفت توام با صمیمیت، برپایی سنت رسول خدا (ص) حفظ دین و اجتناب نفس از وقوع در حرام و تولید نسل را به دنبال دارد. برخوردارگی از نعمت فرزند آوری و تربیت اولاد شایسته نیز یکی از آثار نیکوی ازدواج است که از دیرباز کانون توجه طرفین نکاح و خانواده بوده است.

از دیدگاه اسلام داشتن فرزند، یک مزیت به حساب می آید و از آن به عنوان بازو و پشتوانه خانواده، مایه انس و دلگرمی زوجین و همچنین منبع ارزشمندی برای پیشبرد اهداف شریعت تعبیر می شود. فرزندگی که نعمت وجودش مایه مباهات و در بعضی از خانواده ها نبودش موجب فروپاشی خانواده است.

توصیه به فرزند آوری و تبیین برکات آن در زندگی از نگاه اسلام، فرهنگ ایران و یافته های دانش تجربی، به نوعی اشاره به بخش مهمی از جنبه های کیفیت زندگی افراد در خانواده دارد. وجود فرزندان در خانواده بر ساحت های مختلف زندگی اثر می گذارد، از جمله مشکلات و ناهمواری ها، سلامت جسمی و شادکامی والدین استحکام بنیان خانواده، ارتقای شخصیت انسانی و درجات معنوی پدر و مادر.

یکی از دغدغه های عدیده در خانواده ها، تعداد فرزند و چگونگی پرورش آن از جنبه های مختلف است. خانواده ها از این عامل غفلت می ورزند که فرزند آوری می تواند بسیاری از مشکلات را برطرف نموده و در آینده تاثیر زیادی بر بهداشت روانی خانواده داشته باشد. خانواده به عنوان اولین کانون اجتماعی، عوامل مختلفی دارد که یکی از عوامل تاثیر گذار بر رشد فرزندان بویژه رشد فرزندان بویژه رشد روانی آنها، چگونگی روشهای تربیتی والدین در چارچوب خانواده است. روش تربیتی والدین در تکوین

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

شخصیت و هم چنین سازگاری آنان با وضعیت مختلف اجتماعی موثر است. روابط مطلوب میان والدین و فرزندان در سلامت روان فرزندان تاثیر فراوان دارد. از عوامل موثر در ایجاد آمادگی و تکوین شخصیت کودک، نحوه ارتباط او با پدر و مادر و دیگر افراد خانواده است.

جایگاه و منزلت فرزند از منظر روایات :

(۱) فرزند، ابزاری برای پیشبرد اهداف شریعت : مادر حضرت مریم (س) به هنگام بارداری و در مناجات خداوند می فرماید :

پروردگارا من نذر و عهد می کنم فرزندی که در رحم دارم، از فرزندی خود و در راه خدمت تو آزاد گردانم^۱.

پیامبر اکرم (ص) نیز فرزند خود حضرت زهرا (س) و نیز دو فرزندش حسنین (ع) را جهت مباحله با نصرانی (آنجا که یکی از مراحل

حساس پیشبرد شریعت اسلام بود) با خود همراه ساختند تا از آنان در این راه یاری بطلبند^۲.

(۲) دستگیری از والدین در هنگام پیری : داشتن فرزند می تواند ((امید به زندگانی)) را در والدین دارای فرزند، افزایش دهد. در

خانواده های فاقد فرزند، معمولاً امید به زندگی در زن و شوهر چندان چشمگیر نیست. آنان که فاقد فرزند هستند، معمولاً دوران

پیری را با حمایت کمتری پشت سر می گذارند و از احساس تنهایی، بیشتر رنج می برند و گاه از تصمیم قبلی خود مبنی بر

نخواستن فرزند، دستخوش احساس پشیمانی می شوند.

طبرسی در مجمع البیان آورده است : و بالوالدین احسانا، یعنی فرمان داده به احسان به والدین و سفارش کرده است به احسان به

آنها به ویژه در حال پیری بیشتر است^۳.

امام حسن عسکری (ع) فرزند را بهترین یار و مددکار انسان معرفی کرده و خوار و نگون بخت از نظر ایشان کسی است که فرزند

نداشته باشد^۴.

۱- آل عمران : آیه ۳۵.

۲- آل عمران : آیه ۶۱.

۳- مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ج ۱، ص ۲۹۸.

۴- فرجاد، آسیب شناسی اجتماعی، ج ۸، ص ۵۸۲.

بر اساس آموزه های دینی، والدین رشته الفت و دلبستگی به فرزندان خویش را هیچ گاه قطع نمی کنند و این الفت و مودت، حتی پس از بزرگسالی و تشکیل خانواده برای فرزندان، ادامه می یابد، این گونه دلبستگی والدین به فرزندان برای موفقیت آنها در اجرای وظایف رشدی خانواده ضروری است.

۳) رشد و تعالی شخصیت والدین: دانش، تجربه، گذر زمان و حتی پیمان ازدواج و شروع زندگی مشترک، وضعیت ها و نقش های بزرگسالی را به وجود نمی آورند، بلکه دوره پدر و مادری است که نقش های بزرگسالی را مشخص می کند، بنابر این، به نظر می رسد که تجربه ((پدر و مادری)) در فراهم کردن تعالی و رشد شخصیت افراد اهمیت ویژه ای دارد. وجود همین تجربه ها مجموعه کاملی از ارزش ها را به ساختار شخصیت والدین می افزاید. از این رو والدین در آموزه های دینی با قرار گرفتن در کنار نام خدا، گرمی داشته شده اند.

پیامبر اکرم (ص): این ها همگی از کمال انسانی، سلامت روانی و شکوفایی فطرت انسانی به شمار می روند.^۱

والدین بدون هیچ استثنایی سرگرم آرمانی هستند که خارج از وجود خودشان و در چیزی بیرون از آنها وجود دارد. آنها شیفته اند، شیفته به چیزی که برایشان بسیار گرانبه تر است. (فرزند) آنها به کاری مشغولند که آن را تا حدودی تقدیر برایشان مقدر کرده و کاری که ضمن انجامش به آن عشق می ورزند. (تربیت فرزند)

۴) توسعه اقتصادی و برکت در خانواده: وضع معیشتی و رفاه اقتصادی در خانواده نقش مهمی دارد. تامین مخارج زندگی مشترک و هزینه فرزندان از قبیل خوراک و پوشاک و مسکن موجب شده است که عده ای زیر بار مسئولیت زندگی زناشویی و والدینی در سنین جوانی نرود. اسلام و قرآن تشکیل خانواده و فرزند آوری را نه

تنها سبب مشکلات معیشتی در خانواده نمی داند، بلکه توسعه معیشتی را پس از ازدواج و صاحب فرزند شدن به واسطه تلاش و برکت همراه آن، تضمین کرده است.^۲

۱- محدث نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱، ص ۱۷۶.

۲- نور: آیه ۳۲.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

بر اساس آموزه های دینی ، فقر ، مانعی برای تشکیل خانواده و اندیشه فرزند آوری نیست ، زیرا خداوند در پرتو ازدواج و فرزند برکت و بی نیازی عطا می کند . یکی از آموزه هایی که در روایات به آن تاکید شده این است که فرزند موجب برکت در خانواده است . پیامبر اکرم (ص) فرمودند : مردان مجرد خود را زن دهید تا حضرت حق اخلاقشان را نیکو و روزیشان را فراخ و گشاده و جوانمرد یشان را زیاد کند ^۱.

۵) فرزند و کارآمدی خانواده : هر خانواده ای برای آنکه بتواند وظیفه اش را انجام دهد ، ساختی را به وجود می آورد . این ((ساخت)) شاید خانواده را به واحد کارآمد یا ناکارآمدی مبدل کند . کارآمد و ناکارآمدی در خانواده عبارت است از اینکه تا چه اندازه الگوهای خانواده در کسب هدف های آن موثر و سودمند واقع شده اند . در فرهنگ اسلامی هسته اولیه خانواده را مرد و زن تشکیل می دهند و وجود فرزندان ، آن را کارآمد می کند . امام محمد باقر (ع) می فرمایند : نقش فرزندان در کارآمدی خانواده به حدی است که نبود فرزندان با واژه ((نیستی و هلاک)) تعبیر شده است ^۲.

۶) دریافت حمایت معنوی پس از مرگ : وجود فرزندان نه تنها شالوده زندگی دنیوی را استحکام می بخشد ، بلکه عامل موثری در رشد و تعالی معنوی والدین ، بعد از مرگ نیز خواهد بود . پدران و مادران از دنیا رفته ، از عبادات و مناجات و کار خیر فرزندان اهل ایمانشان بهره کامل می برند ^۳.

از رسول خدا (ص) روایت شده است که : پنج نفر از دنیا رفته اند ، ولی پرونده آنها بسته نشده ، دائما به آنان ثواب می رسد : کسی که درختی کاشته ، چاه آبی برای بهره برداری مردم حفر کرده ، مسجدی ساخته ، قرآنی نوشته ، فرزند شایسته ای از او به جا مانده است ^۴.

در برخی روایات آمده است که والدین گناهکار ، در اثر دعا و اعمال شایسته فرزندان ، مورد رحمت و غفران الهی قرار گرفته اند .

۱- مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۱۰۰ ، ص ۲۲۲ .
۲- حر عاملی ، وسائل شیعہ ، ج ۲۱ ، ص ۳۵۷ .
۳- انصاریان ، نظام خانواده در اسلام ، ص ۳۳۶ .
۴- مجلسی ، بحار الانوار ، ج ۱۰۱ ، ص ۹۷ .

لازم است بیان کنیم که خداوند زن و مرد را از یک جنس قرار داد و از آنها فرزندان و نوه ها قرار داد و این خود یکی از بالاترین نعمت های خداوند متعال است ، زیرا به طور فطری و تکوینی ، اساس و بنیه جامعه بشری بر آن بنا گذاشته می شود و به همین دلیل است که تعاون ، همیاری و همزیستی به وجود می آید و اگر انسان این رشته و ارتباط تکوینی بین زن و مرد را از هم جدا یا از آن دوری کند هر آینه جامعه بشری از میان می رود و از هم گسسته خواهد شد و در واقع به هلاکت و نابودی انسان منجر خواهد شد.^۱

جایگاه و منزلت فرزند از منظر آیات

قرآن کریم از فرزند با عناوین مختلفی یاد کرده است :

(۱) نور چشم :

((و الذین یقولون ربنا هب لنا من ازواجنا و ذریاتنا قره اعین و اجعلنا للمتقین اماما - پروردگارا ؛ از همسران و فرزندان ما کسانی قرار ده که مایه چشم روشنی ما گرداند.))^۲

(۲) زینت بخش زندگی :

((المال و البنون زینة الحیاه الدنیا و الباقیات الصالحات خیر عند ربک ثوابا و خیر املا ؛ مال و فرزندان ، زینت حیات دنیا هستند و باقیات صالحات (ارزش های پایدار و شایسته) ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امید بخش تر است.))^۳

(۳) فتنه و وسایل آزمایش بشر :

۱- طباطبایی، تفسیر المیزان ، ج ۲، ص ۲۱۴.

۲- فرقان : آیه ۷۴.

۳- کهف: آیه ۴۶.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

((انما اموالکم و اولادکم فتنه و الله عنده اجر عظیم ؛ اموال و فرزندانان وسیله آزمایش شما هستند و اجر و پاداش عظیم نزد خداست))^۱

((و اعلموا انما اموالکم و اولادکم فتنه و ان الله عنده اجر عظیم ؛ و بدانید اموال و اولاد شما وسیله آزمایش است و پاداش عظیم برای آنها که از عهده امتحان برآیند) نزد خداست))^۲

(۴) بشارت:

((یا زکریا انا نبشرك بغلام اسمه یحیی لم نجعل له من قبل سمیا ؛ ای زکریا - ما تو را به فرزند ی بشارت می دهیم که نامش یحیی است ، پسری همنامش پیش از این نبوده است))^۳

اهمیت فرزند آوری آنقدر زیاد است که بخش مهمی از کتابهای معتبر روایی را به خود اختصاص داده است . صدها روایت مخصوص اهمیت فرزند آوری ، نام گذاری ، تربیت و... در کتب روایی از معصومین (ع) نقل شده است . با نگاهی به این روایات ضرورت توجه بیشتر به موضوع ((فرزند)) روشن می گردد. برای درک بیشتر ضرورت فرزند آوری در اسلام ، روایات معصومین را به چند دسته تقسیم می کنیم . هر بخش از این روایات بیانگر ضرورت تولید نسل در امت اسلامی را نشان می دهد .

۱- وجود روایات فراوان درباره موضوع ((فرزند)) خود شاهد مهمی بر ضرورت فرزند آوری و تولید نسل از دیدگاه اسلام است .

۲- از حیث دیگر ، توصیه فراوان به تربیت فرزند نموده و آثار دنیوی و اخروی فرزند صالح را بیان می کنند .

۳- با نگاهی به اسناد روایات در می یابیم درصد بالایی از آن ها از پیامبر خدا (ص) نقل شده است . این توجه بیانگر این نکته است که پیامبر خدا بعد از استقرار حکومت اسلامی ، یکی از سیاست های اصلی اش گسترش نسل مسلمانان و تکثیر موحدین در زمین است .^۴

^۱-تغابن: آیه ۱۵

^۲-انفال: آیه ۲۸

^۳-مریم: آیه ۷

^۴- شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه ، ج ۳، ص ۳۸۲.

۴- توصیه زیاد و تشویق به تولد فرزند دختر است که علاوه بر اینکه اعتقاد باطل عصر جاهلیت را از بین می برد، زمینه این تکثیر جمعیت را بیشتر فراهم می نماید .

۵- شمردن پادشاهای فراوان دنیوی و اخروی برای زنان در ایام بارداری

۶- دستورالعمل ها ،توصیه ها و راهکار هایی برای زنان نازا ، این نیز خود قرینه است که فرزند آوری مطلوب دین و اولیا دین است .

۷- نگاه به فرزند تنها نگاه دنیوی نیست ، فرزند صالح هم به درد دنیا می خورد هم آخرت ،فرزند در دنیا و آخرت نور چشم است . در دنیا یار و یاور پدر و مادر است. نگاه مهربانانه فرزند به چهره پدر و مادر به اندازه عبادت ارزش دارد .او یاد گرفته است به آنها نباید اف بگوید و می داند والدین چه شان منزلت بالا و خطیری دارند و اگر سعادت و خوشبختی می خواهد نباید نسبت به والدینش حتی ابراز ناراحتی درونی کند . داشتن چنین فرزندی براب پدر و مادر سعادت دنیوی است .

فرزند آوری در میزان عقلانیت اجتماعی و اخلاق

فرزند آوری به عنوان عامل بقای نسل بشر و مولفه قدرت اجتماعی و در مقابل به عنوان عامل تهدید امنیت اجتماعی و در مقابل به عنوان عامل تهدید امنیت غذایی و رفاه ،موضوع اختلاف های نظری در میان مکاتب مختلف علوم اجتماعی قرار گرفته است . عده ای نیز به بهانه اخلاق آن را زیر سوال برده و می گویند جهان ما مملو از رنج های فراوان است ، برای تجربه لذت فرزند داشتن ، آوردن او به این محیط ناامن امری غیر منصفانه است در حالی که مکتب تربیتی کاملی نیز برای تربیت فرزند وجود ندارد .همچنین فرزند آوری موجب تعارض های اخلاقی در انجام تعهدات به خود و فرزندانمان می شود . از طرفی گرایش به تک فرزندی به بهانه مشکلات اقتصادی به عنوان یک الگو مورد توجه تعداد زیادی از زوج ها قرار گرفته است . عواملی همچون تغییر موقعیت زنان و افزایش سن ازدواج ، دگرگونی ارزش ها ، تغییر نگرش نسبت به نقش های خانوادگی ، تمایلات خودخواهانه برای رفاه و فراغت ، فرد گرایی ، نفوذ سبک زندگی مدرن و جست و جوی خوشبختی و لذت بیشتر از زندگی در خانواده های کم نیز به فراگیری این الگو دامن زده است .

نبود ارتباط میان افزایش جمعیت با کاهش امکانات :

تصور اینکه با افزایش ، امکانات کاهش می یابد و نسل های آینده با مشکلات فراوانی مواجه می شوند نادرست است . زیرا نیروی انسانی توانمند ، امکانات بالقوه را فعلیت می بخشد . در روزگار معاصر ، منابع جدید انرژی مانند سوخت های هیدرو کربنی ، نفت و مشتقات آن ، انرژی خورشیدی ، بادی ، گرمای زمین ، هسته ای و راه های استفاده از آنها توسط نیروی انسانی کشف شده است .^۱

نتیجه گیری :

در آیین قرآن ، فرزند آوری امری اصیل ، فطری ، مسلم و مطلوب است . بررسی آیات و روایات اسلامی نشان می دهد که به طور عموم نظر اسلام نسبت به فرزند آوری مثبت و مساعد است . همچنین از مجموع آیات و روایات می توان دریافت که از نظر اسلام داشتن فرزند بیشتر ، زندگی بهتری را برای خانواده و جامعه رقم خواهد زد . فرزند آوری و تکثیر اولاد آثار و فواید مثبت زیادی دارد که از مهم ترین آن ها کمک به والدین ، ادامه دهنده راه والدین ، فرزند به عنوان اعمال ماتاخر ، نعمت الهی و سبب امتحان والدین ، افزایش روزی ، طلب آمرزش برای والدین و سپر آتش ، را می توان برشمرد ، همچنین زندگی با فرزند کم آسیب های را در پی خواهد داشت که کاهش روزی و برکت و سخت تر شدن تربیت دیگر فرزندان و نبود سپر حمایتی در برابر طلاق از جمله این آسیب ها هستند . در آخر به مهم ترین عوامل بازدارنده خانواده ها برای داشتن فرزند بیشتر اشاره شد که از مهم ترین این عوامل بازدارنده ، سخت بودن تربیت فرزند ، مشکلات اقتصادی مشکلات فرهنگی و نوع نگاه ، عوارض پزشکی وضع حمل و سختی های آن قابل ذکر است .

در دین ما بیان شده ((خداوند روزی هیچ جنبنده ای را فراموش نمی کند)) و ما می توانیم اعتقاد نیاکانمان به این مطلب را در آینه ضرب المثل هایی همچون ((هر آنکس که دندان دهد نان دهد)) ببینیم . بیدار کردن حس زیبایی والد شدن و فرزند آوری ، تنها مستلزم این است که خانواده ها سطح توقع خود را پایین آورده و فرهنگ اصیل خودمان را یاد آوری کنند و در این مسیر یک ((نه)) محکم به فرهنگ غربی و سیاست های دین ستیز آنها بگویند تا بار دیگر شاهد رویش نسلی پویا و موثر در موفقیت ایران عزیزمان باشیم . از لحاظ جمعیت شناسی هم بدیهی است که ساختار سنی جامعه با توجه به کاهش موالید رو به سالمندی می گذارد و این موضوع در حال حاضر - ولو با سرعت اندکی - در جامعه ما در حال روی دادن است . در این روند

^۱-مکارم شیرازی ، پاسخ به پرسش های مذهبی ، ص ۳۸۳ .

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

به تدریج بار تکفل افزایش می یابد و با کاهش جمعیت فعال و مولد، فرایند توسعه اجتماعی - اقتصادی، دچار تأثیرات منفی می گردد و با کاهش توان تجدید نسل باید منتظر تبعات امنیتی و اجتماعی این پدیده نیز باشیم.

منابع:

- ۱- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
- ۲- فرجاد، محمد حسین، ۱۳۷۲، آسیب شناسی اجتماعی، خانواده و طلاق.
- ۳- مطهری، مرتضی، ۱۳۶۷، تعلیم و تربیت در اسلام.
- ۴- نهج البلاغه، ۱۳۸۵، ترجمه محمد دشتی، قم.
- ۵- شاهرادی، سیده فاطمه، مهدوی، ملیحه سادات، کاظمی، ابوالفضل، پاییز ۱۳۹۳، فصلنامه سبک زندگی زندگی دینی
- ۶- غلامی، هادی، الهی، حبیب ا...، عامریان، حسن، یحیی نژاد شایده، فرشته، پاییز ۱۳۹۲، فرزند آوری و نقش آن در بهبود بهداشت روانی خانواده از نگاه قرآن و سنت.
- ۷- هادیان حیدری، بابک، ۱۳۹۵، آثار و اهمیت فرزند آوری از دیدگاه اسلام.
- ۸- رهنما، نسرین، امیدی فرد، عبدالله، پاییز ۱۳۹۴، مبانی فقهی الزام به فرزند آوری، انتشارات اسلامی.
- ۹- مجلسی دوم، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، ۱۳۹۳، موسسه الطبع و النشر.
- ۱۰- محدث نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، پاییز ۱۳۹۲، موسسه آل البيت عليهم السلام.
- ۱۱- مشکینی، علی، پاییز ۱۳۹۵، ازدواج در اسلام، قم، چاپخانه مهر.
- ۱۲- شیخ صدوق، ۱۳۶۳، کتاب من لایحضره الفقیه، نشر قم - ایران.
- ۱۳- حر عاملی، ۱۴۱، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام.
- ۱۴- انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، انتشارات اسلامی.
- ۱۵- طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱۶- آذرتاش ، آذر نوش ، فرهنگ معاصر عربی فارسی ، نشر تهران .